

JERNEJ KOPITAR – NOVI POGLEDI NA NJEGOVO OSEBNOST IN DELOVANJE

V razmeroma kratkem času se je Jernej Kopitar znal udomačiti in tudi kot jezikoslovec in slavist uveljaviti v prvi univerzalni fazi dunajske romantike. Posebnosti njegovega dopisovalnega jezika, odvisnega od konkretnega prejemnika, izražajo Kopitarjevo profilirano osebnost in služijo tudi kot označba njegovih kulturnopolitičnih nazorov, ko jih skušamo razložiti.

In a relatively short period of time Jernej Kopitar was able to become oriented and to gain recognition as a linguist and a Slavist in the first universal phase of Viennese Romanticism. The peculiarities of the language of his correspondence, which depend on the addressee, indicate Kopitar's formed personality and serve as characterization of his cultural-political views, as the author attempts to explain them.

1.0 Naš ugledni slavist Rajko Nahtigal, ki ga – kakor tudi druge slovenske slaviste iz klasične dobe slovenske filologije – po mojem mnenju iz interkulturene perspektive danes še vedno premalo upoštevamo, je svojčas zapisal: »V splošnem je moje mnenje, da je treba na vsako tako osebnost (Nahtigal je tu mislil na Miklošiča) gledati pod vidikom njegove dobe ter jo iz nje ocenjevati, kaj in koliko je prispevala k napredku na kakršnem koli kulturnem polju in se izogibati anahronizmov ali celo izlivov subjektivne čustvenosti...« (Nahtigal 1950: 189). Te besede veljajo v smislu današnje znanstvene pragmatike še prav posebno za osebnost in delovanje Jerneja Kopitarja.

Ko se človek danes ukvarja s karakterizacijo in ovrednotenjem Kopitarjeve osebnosti in njegovega znanstvenega profila, opaža, da je prav težko najti nekaj, kar bi s slovenističnega vidika lahko dalo kopitarologiji kakšno novo smer. Tako bogata je danes literatura o njem, začevši od izdaje Kopitarjeve korespondence, ki jo je za tedanji čas izčrpno pripravil Vatroslav Jagič,¹ prek klasične izdaje večjega dela spisov, ki jo je v najtežjih časih slovenske zgodovine, leta 1944 in 1945, priskrbel Rajko Nahtigal², pa do fundamentalne biografije Kopitarja iz rok Jožeta Pogačnika.³ Če pa upoštevamo še zbornike, ki so se pojavili leta 1981⁴ in ob stopetdesetletnici Kopitarjeve smrti v Ljubljani⁵ in na Dunaju,⁶ lahko ugotovimo, da se je domača in mednarodna slavistika znala oddolžiti spominu velikega slovenskega znanstvenika.

¹ Vatroslav Jagič (Jagić), *Pis'ma Dobrovskago i Kopitara*, Sanktpeterburg, 1885; isti, *Novyja pis'ma Dobrovskago, Kopitara i drugih jugozapadnyh slavjan*, Sanktpeterburg, 1897.

² Rajko Nahtigal, *Jerneja Kopitarja spisov II. del*, 1. 1944; 2. 1945.

³ Jože Pogačnik, *Bartholomäus Kopitar, Leben und Werk*, München, 1978.

⁴ Kopitarjev zbornik, *Slavistična revija* 29, 1981.

⁵ *Kopitarjev zbornik*, Ljubljana, 1996.

⁶ Bartholomäus (Jernej) Kopitar, ur. Walter Lukan, Wien, 1995.

Kopitarjevo življenje je potekalo v dobi, ki so jo na zunaj označevali Napoleonovi dogodki in Dunajski kongres. Ravno zaradi tega pa se je znala izogibati etnocentričnih vidikov. V kulturni sferi so tedaj prevladovali aspekti človeške univerzalnosti, razuma in čutnosti, v raziskovalni tehniki pa je vladalo načelo odprtih sistemov mišljenja. V slovenskem kulturnem prostoru je ta doba rodila prerodno gibanje z odmevi racionalistične miselnosti. V večnarodni administrativni celoti stare Avstrije pa se pojavijo pri nenemških narodih, Čehih, Slovakah in Slovencih, različni osnutki razsvetljenstva. Češki orientalist Josef Dobrovský, ki ga je František Palacký v nekrologu imel še za historično kritičnega empirika (Palacký 1956: 21.65), in naš Jernej Kopitar, pravnik in klasični filolog, sta postala, kakor je vsem znano, utemeljitelja slovanske filologije oziroma slavistike. Dunaj kot metropola kulturnokomunikacijske skupnosti je tedaj še igral vlogo kulturnega stimulatorja v transnacionalnem smislu.

1.0.1 S kakšnim slavističnim standardom je tedaj Dunaj sprejel Kopitarja, nam kažejo spisi jezuita Franza Karla Alterja, ki je bil od leta 1779 najprej kustos dunajske univerzitetne knjižnice in lektor za diplomatiko na dunajski univerzi. V predgovoru k svoji knjigi *Beitrag zur praktischen Diplomatie für Slawen, insbesondere für Böhmen, 1801*, pripoveduje, kako mu je pri prevajanju dveh črnogorskih dokumentov za tajno državno pisarno (Geheime Staatskanzlei) pomagalo znanje učeno slovanskega jezika (Gelehrtslavische Sprache), ker se – citiram – Slovani v svojih spisih vedno bolj približujejo »slavonizmu«, ravno tako kot se »vulgarni Grki« vse bolj približujejo helenizmu, to se pravi novemu humanizmu tedanjega časa. Alter pri tem še ne misli na vlogo modela grških narečij v slovanski romantiki, ki je igrala tako pomembno vlogo pri Kopitarju. V predgovoru nas še bolj preseneča trditev – citiram ponovno v prevodu – da se mora Cerkev zahvaliti učeno slovanskemu, se pravi cerkvenoslovanskemu jeziku tedaj še ruske redakcije, da so se postavile meje prizadevanju Primoža Trubarja in Juraja Jurišiča, ki sta hotela uvesti luteranstvo v južnoslovanskih deželah. Tudi ta izjava se nikakor ne ujema s Kopitarjevo oceno protestantizma. V istem uvodu k svoji knjigi nam Franz Karl Alter nudi tudi pregled tako imenovanih »vulgarno slovanskih jezikov«, ki jih deli na sledeče jezike in narečja – citiram v originalu: *Böhmische, die Pohlische, Bömisch-Pohlische, Mährische, Hanakische, Slowakische, Dalmatinische, Croatische, Syrmische, Servische, Russniakische, Bosnische, Crainerische, Cärntische, Slowänische* (Franz Karl Alter 1801, V). Če primerjamo s temi izjavami slavistično strokovne spise Kopitarja iz prve dunajske dobe, jasno opazimo dimenzije Kopitarjevih zaslug za pridobivanje neoporečnih spoznanj o slovanskem kulturnem svetu.

Odprt za vse novo in enciklopedično usmerjen, se je Kopitar v najkrajšem času udomačil na Dunaju in si znal pridobiti dosti znancev in prijateljev, seveda predvsem med rojaki, ki so tedaj živeli na Dunaju. Spretno je znal izkoristiti informacijski deficit vedoželjnega Dunaja, zlasti kar zadeva tedaj tako aktualni položaj narodov na Balkanu. Tako je kmalu zaslovel kot splošno priznan strokovnjak za slovanska vprašanja v Državnem cenzurnem uradu in v Dvorni knjižnici.

1.1 V znanstvenem svetu Dunaja je tedaj v teoriji jezikoslovja vladalo razsvetlensko mišljenje filozofa G. W. Leibniza, ki se je med drugim zavzemal tudi za

to, da doda »abecedi logičnih operacij« poseben univerzalni jezik, neke vrste »lingua academica«, v katerem bi se dalo ustrezno izražati pri raziskovanju filozofije. Leibniz si je prizadeval tudi za empirično inventarizacijo govornega jezika, tako da bi se povečala funkcionalna zmogljivost jezika ter prišli med ljudi modrost in znanost (Leibniz 1986: 205). Kakor pričajo domača teoretska in empirična dela razsvetljenske dobe slovenskega knjižnega jezika, spisi Japlja, Kumerdeja, Pohlina in Linharta, je Kopitar že v Ljubljani imel priložnost, da se seznanil z nazori Leibniza (Orzechowska 1987: 305–325). Zato se je na Dunaju tudi z veliko vnemo udeleževal razprave dunajskih romantikov o aplikaciji racionalnih modelov inventarizacije nemškega govornega jezika. Ko je centralna oseba napredne struje Friedrich Schlegel začel 1812 izdajati svojo revijo *Deutsches Museum*, se je programu te revije takoj pridružil. Že v drugem zvezku se je javno obrnil na Schlegla s pismom *Über ein österreichisches Idiotikon*. Na kratko je opisal avstrijski položaj leksikografske literature in med drugim obžaloval, da je gradivo, ki ga je zbral Janez Sigismund Popovič (Popowitsch), ohranjeno samo v rokopisu. Kot vzorec takega slovarja Kopitarju služi Stalderjev *Schweizerisches Idiotikon* 1806–12 (Löffler 1980: 23). Idiotikon je treba razumeti kot izraz za govorni jezik v narečjih. Kopitar opozarja, da sestavljalcu avstrijskega idiotikona ne bi bilo treba razumeti »slovansko«, moral bi samo »referirati« natančno to, kar sliši. Potem bi se že našli tudi slovanski znanstveniki, ki bi razložili to ali ono slovansko izposojenko.

Ob koncu pisma Kopitar ponavlja svojo prošnjo Schleglu, da bi nam tudi on kot ugledni poznavalec jezika – citiram – »položil ustanovitev takega idiotikona na srce«. Kopitarjevemu pismu je Schlegel v isti številki revije pridružil dolgo pripombo izdajatelja, v kateri predlaga ustanovitev posebnega društva *Gesellschaft der vaterländischen Sprachforscher*, prijateljev in poznavalcev splošnega nemškega jezika in opazovalcev posebnega avstrijskega jezika in narečij. To društvo bi moralo imeti skupno središčno točko. Končna redakcija bi morala biti samo v enih rokah in se zaupati samo enemu učenjaku. Za to delo bi bil po mnenju Schlegla gotovo najbolj sposoben spoštovani avtor pisma, to se pravi Kopitar. Seveda, dodaja Schlegel, če mu to dovoljujejo druge obveznosti. Preseneča nas tako dobro strokovno mnenje Schlegla o Kopitarju tudi v germanistiki. To je ozadje Kopitarjevega sporočila prijatelju Jakobu Zupanu: »Cum Schlegelio prandi nuper apud Humboldt legatum Prussiae. ita me persequuntur hi Tedeschi. Schlegelio scripsi publice (in deutschem Museo) de idiotico austriaco, et ipse publice respondit cum multis complimentis, quibus tua vanitas patriotica, si legeret, mire gloriaretur!« (Pismo Kopitarja Zupanu od 14. oz. 7. novembra 1812).⁷

Kopitar je objavil v reviji *Deutsches Museum* še tri prispevke: poleg prvega pisma, o katerem je že tekla beseda (II, 10. 342–343), še fonetično zanimiv članek: *Über die unmusikalische Beschaffenheit der deutschen Sprache* (II, 12. 533–535), nato poročilo: *Kurze Nachricht über die Handschrift des altdeutschen Gedichtes Gottfried von Bouillon, angeblich von Wolfram von Eschilbach* (II, 7. 72–76) in zadnji prispevek: *Die deutsche Orthographie. Von einem Kosaken, an den Heraus-*

⁷ Glej Jagić, *Novyja pis'ma*, l.c. 247.

geber (II, 12. 517–540). Najbolj široka in tudi znanstveno ambiciozna je razprava o nemškem pravopisu: v vlogi sina bogatega ukrajinskega kozaka razpravlja Kopitar o prednostih in slabostih različnih črkopisov, deloma v obliki fiktivnega pogovora z nekim francoskim Abbejem, deloma pa z ruskim menihom Afanazijem in nekim Nemcem Wolkejem (=oblak). Afanazij seveda hvali cirilico kot božjo iznajdbo, medtem ko jo Francozi uporabljajo kot karikaturu, nemški pravopis pa je po mnenju Nemca samega tako površen («schlendrianisch»), samovoljen in naravnost muhast, da ga ne samo »dame« in neizobraženi ljudje, temveč tudi poklicni učenjaki nikoli ne bodo mogli obvladati. Dovolite tu mojo osebno pripombo, da ta ugotovitev o nemški ortografiji velja še danes! Dialogu sledi dolga in načelno zasnovana razprava o ureditvi idealnega črkopisa, vprašanje, ki je v slovenski slovnici mučilo Kopitarja in ki ga poznamo iz slovenskega abecednega boja. Za nas so Kopitarjeve izjave pomembne, ker se je tu zavzemal za logično-pomensko funkcionalno načelo ureditve abecede: Črkopis, pravi Kopitar, ki zna izražati vse odtenke dogajanj, vse modifikacije mišljenja, mora biti na prvem mestu ravno tako kakor govorjeni jezik (Redesprache). Glavna naloga črkopisa je, da označi glasove jezika. Abeceda vsakega naroda bi morala imeti toliko črk, kolikor ima ta jezik glasov. Noben glas ne sme imeti več kot en znak in noben znak več kot en glas. Lahko smo prepričani, pravi Kopitar, da je prvi izumitelj iznašel le toliko znakov, kolikor je imel njegov jezik glasov. Očitno je, da se je tu Kopitar približal logično-funkcionalnim načelom današnje fonologije. Zanimive so v tej razpravi, o kateri bi mogli še dolgo govoriti, tudi misli o mehanski predstavitvi glasov v črkopis in Kopitarjeva kritika Klopstocka, da se doseže – citiram – »maksimum enostavnosti in uporabnosti črkopisa«. Vse ugovore, tudi te, ki zadevajo samobitnost nacionalnih črkopisov, skuša Kopitar razveljaviti z očitnimi prednostmi primerjalnega jezikoslovja, političnega in literarnega občevarja med posameznimi narodi, s ciljem, da »se medsebojno približajo danes tako večkratno razcepljene družine človeškega rodu«.

1.2 Omenil sem, da se je Kopitar že v svoji slovenski slovnici ukvarjal z vprašanjem enotne abecede za slovanske jezike in ugotavljal, da je grško-slovanska cirilica mnogo pripravnejša od latinice, ker zahteva za vsak glas svoj posebni zapis. Tukaj je Kopitar omenjeni model razširil v razsežnostih prve dunajske dobe, ko se je učil s svojim prijateljem Jakobom Zupanom hebrejščine, se srečaval z dunajskim romantikom Schleglom in postal prijatelj profiliranega profesorja orientalskih jezikov Johanna Jahna.⁸ Znanstveno zgodovinsko pa je potrebna ugotovitev, da se je že tedaj zavzemal za fonetsko-funkcionalno načelo zapisovanja jezikov, leta 1813, se pravi štiriindvajset let pred tovrstno koncepcijo germanista Rudolfa von Raumerja,⁹ ki je pozneje zaslovel s to tehniko.

1.2.1 Na tem mestu pa moram zapisati zgodovinsko resnico, da je Friedrich Schlegel lahko izdajal svojo tudi splošno gledano zelo napredno revijo *Deutsches Museum* samo dve leti, 1812 in 1813. Po Schleglovi lastni izjavi zato, ker dunajska publika ni imela veliko več občutkov kot stari »štrozak« in še manj pravilne

⁸ N. Petrovskij, *Pervye gody dejate'nosti V. Kopitarja*, Kazan, 1906, 443.

⁹ Rudolf von Raumer (1815–1876), *Sprachwissenschaft*, Hans Arens, München, 1955, 213–217.

presoje.¹⁰ Oprostite, da zaradi drugačne semantike nisem mogel pravilno prevesti besede »štrozak« – »stara plevnica« ne pove vsega, »slamnica« tude ne, še manj »slamnjača«. Poznamo le prazno slamo, ki v slovenščini ni neumna slama. Pravimo pa: Kjer slama, tam slava.

1.3 Zgodovinarji slavistike smo hvaležni Vatroslavu Jagiću, da je v izdaji Kopitarjeve korespondence, ki je izšla v Berlinu in Sanktpeterburgu leta 1885 in 1897, objavil tudi petdeset Kopitarjevih pisem Jakobu Zupanu, profilirani osebnosti slovenskega razsvetljenstva in zastopniku janzenistično usmerjenega jožefinskega dušnega pastirstva v Ljubljani. Zupan je po bogoslovju v Ljubljani in na Dunaju, kjer se je družil s Kopitarjem, od 1811 dalje kaplanoval v Šmarju pri Ljubljani in od leta 1815 naprej bil profesor stare zaveze na ljubljanskem bogoslovju ter profesor orientalskih jezikov v ljubljanskem liceju.¹¹ Na ta način je bil Kopitarju ustrezen naslovnik in postal celo »amice intimissime«, kakor ga imenuje v pismu z Dunaja 31. marca 1810 (Jagić 1897: 188). V Jagićevi izdaji najdemo Kopitarjeva pisma od leta 1809 do 1821, to se pravi iz časa, ko Zupan še ni bil v javnem sporu z domačimi cerkvenimi in državnimi oblastmi. V mnogih pogledih nas danes ta pisma presenečajo: nikjer drugod Kopitar namreč ni govoril tako odkrito in povedal tega, kar je v resnici mislil in čutil, in nikjer drugod ni uporabljal tako ekspresivnih poliglotnih sredstev pisane besede. Razumljivo je tudi, da nikjer drugod ni uporabljal v tolikšni meri slovenskega besedila z ljubljanskim pogovornim jezikom. Hvaležni smo Stanislavu Suhadolniku, da je rešil Kopitarjevo čast in dokazal, da je Kopitar zelo dobro poznal tedanjo slovenščino in jo tudi uporabljal (Suhadolnik 1981: 171–183). Že v prvem pismu z Dunaja v Ljubljano spodbuja Kopitar Zupana: »Werden sie spes nostra« (25. 10. 1809, Jagić 1897: 182) in 24. aprila 1811 že javlja Kopitar svojemu učitelju Dobrovskemu, da bo Zupan postal »noch der geschmackvollste Stockslave« (najokusnejši pristani Slovan), kar pomeni pri Kopitarju največji kompliment na področju slovenstva in znanja slovenskega jezika (Jagić 1885: 194). Kar zadeva Kopitarjev odnos do janzenizma, izvemo tudi samo iz njegovega pisma Jakobu Zupanu 6. avgusta 1810, da se je od janzenizma že zgodaj oddaljil. Priznal je namreč na tem mestu: »/.../ sed natura et populus se moquent de vos Jansenismens: natura vincet na sadnje: deswegen habe ich mich auch als einsichtsvoller Egoist auf ihre Seite geschlagen« (Jagić 1897: 199). Tu pravi Kopitar na svoj posebni način, da se narava in narod odklonilno odnosita k janzenizmu in da bo nazadnje vendarle zmagala narava. Zato se je tudi on kot uvideven egoist okrenil na njeno stran.

2.0 Kopitarjeva pisma Jakobu Zupanu nudijo lep primer Kopitarjevega poliglotnega dopisovalnega jezika z latinskim, nemškim in slovenskim osnovnim jezikom. V že omenjeni analizi Kopitarjeve dopisovalne slovenščine je Suhadolnik ugotovil, da je ena iz značilnosti njegovega pisemskega sporočila odvisnost od konkretnega prejemnika pisma in ta osebnost prihaja na dan predvsem v pismih Zupanu. Poleg tega pa tudi ne najdemo nikjer večjega števila jezikovnih interferenc v tako

¹⁰ Deutsch-österreichische Literaturgeschichte; citat iz Nagl-Zeidler-Castle, 2, 1914, 880.

¹¹ Stane Suhadolnik, Zupan (Suppan, Župan) Jakob, 1785–1852, *Slovenski biografski leksikon*, 4, 1980–1991, 870–873.

sistematični organizaciji besedila. V sproščenem vzdušju pisanja prijateljskih pisem je Kopitar prav lahko igral na celi klaviaturi interferenc jezikov, ki jih je poznal, saj mu je bil Zupan tudi v tem pogledu ustrezen partner.

Jezikovnostatistični pregled, ki sem ga bolj obširno objavil na drugem mestu,¹² nam pove, da je večina teh petdesetih pisem Zupanu, in sicer šestindvajset, pisana ali sploh latinsko ali pa pretežno latinsko, v dvanajstih pismih vlada v osnovnem jeziku ravnotežje med latinščino in nemščino, devet pisem je pisanih pretežno nemško in samo v treh pismih prevladuje slovenski jezik. So tudi pisma, v katerih se jezik menja od poglavja do poglavja, največkrat pa se spreminja po stavkih. Interference so navadno nemške, latinske, slovenske, francoske, italijanske ali celo starogrške. Če niso stalne besedne zveze ali stavki, morajo biti na vsak način v skladu s stavčno kongruenco osnovnega jezika. Najdemo pa tudi pisma, kjer ima vsako poglavje svoj jezik (Jagić 1897: 213–215; 229–232), največkrat menja jezik od stavka do stavka, npr.: »Meni gre po glavi, da jih bodo sa notariusi postavili: to mi ni prav: ich will Sie nicht als Geschäftsmann, sondern als Gelehrten, cujus et post fata aeterna existas memoria, wissen« (1.c. 188). Najti pa je tudi stavek: »Top! Ich lasse mich nicht zweimal bitten, ut te tikam« (1.c. 192).

Ko pregledujemo tehniko Kopitarjevega funkcionalno-racionalnega mešanja in preklapanja jezikov ne glede na organsko celoto jezika, opazimo, da vnašanje tujih elementov v osnovni jezik izvira iz Kopitarjevega iskanja bolj točnega bodisi čustveno bodisi situativno ustrežnejšega izraza v katerem od sosednjih jezikov, o čemer pričajo sledeči primeri: »/.../ Tu autem vir esto, nec servus nec Wildfang, in medio virtus.« (1.c. 219), ali: »/.../ ceterum Auskunft darüber habebis proxime« (1.c. 239), ali: »/.../ Sed scribe et tu aliquando, et Vodnikum podrega ut scribat« (1.c. 249). V mnogih primerih so vzrok Kopitarjeve uporabe drugega jezika stalne besedne zveze, frazemi ali frazeološki sklopi. Npr.: »Carantonica ante novembrem non prodibunt. Sed tunc, ut spero comme il faut« (1.c. 256), ali »Vale et sis minus rejen, et majus, véden et povéden i.e. diligens ordentlich« (1.c. 261), ali pa »Lepo po mali emerget et nostra bibliotheca ex obscuri...« (1.c. 261) in stavek kot: »Erat jam tum fein glawza« (1.c. 265).

Najbolj semantično – jezikovno ambiciozne so take interferenčne konstrukcije, ko Kopitar prestavlja frazeološke sklope enega jezika v drugega, npr.: »/.../ pa je vidil, da ne pojde, et sic alias strunas intendit.« To pomeni nemško: »anderere Seiten aufziehen«, »napeti drugačne strune«, kar je znan frazem tudi v slovenščini. Ali pa še drug lep primer: »/.../ sed sit ex der Tanz« za nemško »und aus ist der Tanz« (1.c. 227).

2.1 Take pisno-govorne poliglotne posebnosti Kopitarjevih sporočil Jakobu Zupanu povzročajo seveda tudi temna mesta v navedenih pismih, in jih je danes le težko razumeti, ker ni več znano ozadje dane situacije.

¹² S. Hafner, Über den polyglotten Briefstil von Jernej (Bartolomäus) Kopitar (1780–1844), *Ars transferendi, Sprache, Übersetzung, Interkulturalität, Festschrift für Nikolai Salnikow zum 65. Geburtstag*, Frankfurt, 1997.

Kopitar je pisal 16. oz. 27. junija 1814 Zupanu sledeče: »Wanderer (alia Vin-dobonensis ephemeris) ante 8 dies die Raizen und Griechen publice compromisit, quod male exceperint revertentes heroas; sed male pro redactore et imprudenter pro republica; nam klagaverunt illum, nec ideo minus nos némzos odient. Sic a nemine amamur, nec in Polonia nec in Italia, nec in Slavonia, quia – nemci sumus, nec speranda meliora! Quid e contra Russi! basiant némzos et tartaros, et Graecis ordines dant, et Dalmatis. In hundred Jahren, si sic pergunt, erimus omnes Russi!« (l.c. 266).

V prevodu: »Wanderer (neka dunajska revija) je pred osmimi dnevi javno kompromitirala Srbe in Grke, da prav malo cenijo junake, ki se vračajo. To ni dobro za urednika in je neprevidno v odnosu do javnosti. Tožili so mu (nem. »klagen«, klagaverunt), da prav nič manj ne sovražijo nas Nemcev. Tako nas nihče ne ljubi, ne na Poljskem, ne v Italiji, ne v Slavoniji, zato ker smo pač Nemci in ker nič boljšega ni pričakovati! Kako popolnoma drugače se obnašajo Rusi! Poljubujejo Nemce in Tare, Grkom pa podeljujejo odlikovanja in tudi Dalmatincem. Če bodo tako nadaljevali, bomo v sto letih vsi postali Rusi.«

Poraja se težko vprašanje, kaj naj navedeni odlomek časopisa *Der Wanderer*, številka 156 od 5. VI. 1814 pravzaprav pomeni. Se mar tu Kopitar res priznava za Nemca, kot izgleda na prvi pogled in kot je del tega besedila brez pomisleka prevedel v ruščino Vatroslav Jagić v svojem predgovoru k izdaji novih pisem Dobrovskega in Kopitarja in drugih južnozahodnih Slovanov, 1897: »Они жаловались на газету и будут впредь нас немцев еще более ненавидеть. Таким образом никто не любит нас, ни в Польше, ни в Италии, ни в Славонин, потому что мы – немцы и не откуда надеяться на лучшее. А напротив Русские! Они целуются с немцами и татарами, грекам и далматинцам дают ордена. Через сто лет, если так поидет, будем все Русскими« (Jagić 1897: XXVIII).

Ali je tak prevod v uščino res upravičen, ali se ima Kopitar res za Nemca? Kopitar, ki je že leta 1810 objavil na Dunaju svoj znameniti kulturnopolitični program patriotičnih fantazij Slovana Avstrije? Imamo namreč dosti izjav tudi v pismih Zupanu, ki nasprotujejo interpretaciji, da velja v tem pismu ključni izraz Nemec kot priznavanje nacionalni pripadnosti. Na več mestih, tudi v pismih Zupanu, se Kopitar jasno solidarizira s tako imenovanim »mi-priznanjem« – mi Kranjci, mi Slovenci itd. in izjavlja, da se čuti Slovenca.¹³

Poskušal bom rešiti to zagonetko takole: Ko pregledujemo znanstveno-zgodovinsko ozadje navedenega Kopitarjevega pisma Zupanu, lahko ugotovimo, da se je Kopitar ravno v letih od 1811 do 1823, potem ko je dobil v roke *Življenje Klementa Ohridskega*, 1802, zelo intenzivno ukvarjal s tem življenjepisom, ki ga pripisujejo nadškofu Theofilaktu posebnem pomenu besede: »Παραλαβόντες οὖν τοὺς ἁγίους οἱ στρατιῶται ἄνθρωποι βάαβαροι Νεμιτζοὶ γας...« (Tunickij 1972: 108). Po našem: »Vojaki, barbarski ljudje, bili so namreč Nemci, so

¹³ *Ibidem*, 111. 112.

zagrabili presvete /.../«, se pravi učenec slovanskega apostola Metoda, ki so jih bavarski vojaki izgnali iz mesta (Dujčev 1981: 279–301; J. Bujoch 1958: 133.134; Peyfuß 1991: 157–165). V tem slavistično tako pomembnem spomeniku, ki ga je Dobrovský bolj cenil kot Kopitar (Jagić 1885: 218.229.357.396.476.478.479.4781.483.484; Jagić 1897: 782) je grški ali bolgarski življenjepisec – Franc Grivec piše »Vizantijc« – (Grivec 1960: 152), kakor smo videli, poročal, kako so bavarski vojaki kot zastopniki zahodnega, latinskega pokristjanjevanja alpskih Slovanov preganjali učence Metoda.

Mogoče je, da se je Kopitar že tedaj kot privrženec karantanskega sistema (Hafner 1996: 24.25) čutil prizadetega, ker tudi njega, kot zastopnika nemškega stališča, to se pravi kot »Nemca«, nihče ne ljubi, ne na Poljskem ne v Italiji ne v Slavoniji. Tako se po mojem mnenju v tem pismu prvič pojavlja polariteta med zahodnjaškim konceptom in ruskim »panslavističnim orientalizmom«, kakor ga je pozneje imenoval Kopitar sam – polarizacija, ki ga je spremljala, kakor je znano, celo življenje.

2.2 Ta polarizacija med zahodno in vzhodno usmeritvijo slavističnega raziskovalnega dela, zlasti kar zadeva prioriteto latinskega pokristjanjevanja Slovanov, se pojavlja pri Kopitarju v zadnji tretjini njegovega življenja, in to vedno bolj odkrito in absolutno. V enaki meri se zožuje tudi njegov slavistični in jezikoslovni delokrog, kar velja posebno za njegova zadnja desetletja od 1834 naprej. Leta 1836 je izšla njegova najrepzentativnejša znanstvena knjiga *Glagolita Clozianus*, v istem letu pa tudi njegov polemični članek: *Ursprung der slavischen Liturgie in Pannonien*,¹⁴ v Wiener Zeitung pa je Kopitar 1840 sebe označil kot znanstvenika, ki je »panslavistični orientalizem zmanjšal na pravo mero.«¹⁵

Zato se ne čudimo, da je ob izidu prvega zvezka Kopitarjeve korespondence z Dobrovskim leta 1885, kjer se prvič pojavljajo nasprotja med zahodno in bolgarsko usmerjeno slovansko medievistiko, objavil v zvezi s Kopitarjevo polarizacijo zahod-vzhod najbolj ostro kritiko ruski zagovornik »slavjanofilstva« Anton Semenuvič Budilovič (1846–1908), kritiko Kopitarjeve latinizacije in avstrijanstva, ki ji niso mogli docela slediti niti ruski slavisti, kakor nam to dokazuje knjiga N. Petrovskega, *Pervye gody dejatel'nosti V. Kopitara*, Kazanj 1906.¹⁶

Budilovič trdi med drugim, da je Kopitarjev razvoj od jezikoslovca, ki v začetku hvali cirilico in potem priporoča le latinico, posledica njegove »ultramontanizma«, katolištva, ki priznava samo dogme in papeževo oblast. Kopitarjevi nazori, piše Budilovič, niso rezultat mirne znanstvene posplošitve »obobščenja«, marveč zgolj apriorne trditve, vnaprejšnja prepričanja, izhajajoča iz ozkega regionalizma in patriotizma, ker je na vsak način hotel poavstrijaniti »avstrijačit' vse svjaščeniya predaniya Slavjan, v tom čisle i cerkovno-slavja skij jazyk« (1.c. 405). Budilovič (1886: 405) tudi ugotavlja, da je to »ultramontanstvo in avstriačevstvo« veliko bolj razvito

¹⁴ Kopitar, *Ursprung der slawischen Liturgie in Pannonien*, *Der österreichische Geschtsforscher*, 1, Wien, 1838, 501–515.

¹⁵ *Wiener Zeitung*, 1840, šte. 72.

¹⁶ N. Petrovskij ugotavlja v svoji knjigi *Pervye gody dejatel'nosti V. Kopitara*, Kazanj, 1906, 741 celo: »Vpolne blagoželatel'no odnosilsja Kopitar k pravoslavnym...«

pri Kopitarju kakor pa pri Dobrovškem – to je ena izmed redkih trditev, ki še danes držijo. Budilovič pa tudi posplošuje, da je Kopitar videl v Rusiji zastopnico popolnoma drugačnega cerkvenega in političnega sistema, celo popolnoma drugačen kulturni svet. Zato baje tudi ni mogel ljubiti Rusije in ni mogel biti do nje pravičen. Na nekem mestu ugotavlja Budilovič, da je bil Kopitar »cesarski katolik«, kar da pojasnjuje vsa protislovja njegovega mišljenja in značaja. Na koncu prihaja Budilovič do zaključka, ki je zadosti zmeren: Niti Jakob Grimm v germanski filologiji niti Dietz v romanistiki se ne moreta hvaliti z večjimi zaslugami kakor jih ima Dobrovský in v manjši meri tudi Kopitar na področju ustanovitve slavistike« (Budilovič 1886: 397–414).

3.0 Kopitarjev odnos do sožitja zahodne in vzhodne cerkve prihaja najbolj jasno do izraza v prevodih ruske krmčije, nomokanona iz leta 1816, ki so bili objavljeni v dunajskih *Jahrbücher der Literatur* od 1823 do 1826, in v konfliktu s pripadnikom stroge dunajske restavracije Franzem Bernhardom Buchholtzem (Hafner 1995: 233–243). Oceno te izdaje krmčije, ki je tudi Kopitar ne jemlje za pravo mnenje ruskega pravoslavja, temveč le za nekakšen »curiozum«, katerega napake je pač treba popraviti, pa je Buchholtz kot urednik revije, ne da bi za to vedel Kopitar, samovoljno opremil s svojimi obširnimi kritikami in pripombami, ki so bile naravnost v nasprotju s Kopitarjevim mnenjem, s čimer je tudi kršil avtorske pravice. Te pripombe je Kopitar imenoval v pismih svojim prijateljem »curialistische Anmerkungen« (kurialistične pripombe) in »Durchspickungen« (pretikanja) – bile so zares krivične in žaljive. Danes jih lahko razumemo le, če upoštevamo stališča stroge katoliške restavracije, ki jih je zastopal krog Clemensa Hofbauerja, pisatelja, s katerim Kopitar – kakor zvemo iz njegovih pisem – ni bil v dobrih odnosih (Hafner 1995: 20–21).

Kopitarjevo razmeroma velikodušno stališče do vsebine ruske krmčije iz leta 1816 nam postane nekoliko bolj razumljivo, če upoštevamo med drugim tudi tolerantno stališče, ki ga je zavzemal Kopitarjev znanec Friedrich Schlegel v svojem leta 1823 napisanem znamenitem predgovoru h knjigi: *Hermann Josef Schmitt, Harmonie der morgenländischen und abendländischen Kirche* s podnaslovom: *Entwurf zur Vereinigung beyder Kirchen* in z dodatkom *Nebst Anhang über die anerkannten Rechte des Primats in den ersten acht Jahrhunderten*, Dunaj 1824. Friedrich Schlegel se namreč v svojem predgovoru k tej harmoniji med orientalno in zahodno cerkvijo s cerkvenozgodovinsko poučnim dodatkom o pravicah primata v prvih osmih stoletjih zelo strpno in duhovno poglobljeno sklicuje na zdravo pamet pri obsojanju zunanjih ovir združitve, saj po njegovem mnenju pravih dogmatskih ovir sploh ni. Svoj uvod, ki obsega osem strani, končuje Schlegel s pozivom, značilnim za dunajsko romantiko: »Podajte si roke, vi stanovalci zemlje in povzdignite z radostjo svoj glas k slavospevu.« To je primer zmerne dunajske katoliške romantike, katere pripadnik je bil Friedrich Schlegel, v še večji meri pa Kopitar.

Tako liberalno stališče glede vprašanja združitve zahodne in vzhodne cerkve potrjuje tudi pismo Kopitarja znamenitemu nemškemu prijatelju germanistu Jakobu Grimmu na predvečer leta 1824. Tu beremo: »Aber der Christ sollte in der ganzen Christenheit sich heimlich fühlen, und dazu wäre es schon lange gekommen, nisi

theologi essent, die auch an der ersten Entzweyung schuld sind. Wir zwey wollen's halten, als wären keine Theologen etc.« (Vasmer 1938: 12), v prevodu: »Kristjani bi se morali počutiti doma v vsem krščanskem svetu, do česar bi že zdavnaj prišlo, nisi theologi essent, če ne bi bilo teologov, ki so krivi tudi prvega razdora. Za naju naj velja, kakor da ne bi bilo teologov etc.«.

Prizadeval sem si navesti nekaj po mojem mnenju značilnih točk iz življenja in delovanja velikega slavista Kopitarja v zvezi s časovnimi vplivi njegovega tedanjega dunajskega okolja. Morda se mi je posrečilo vnesti nekaj novih pogledov v danes že tako bogato kopitarologijo.

VIRI IN LITERATURA

- F. C. ALTER, 1801: *Beitrag zur praktischen Diplomatie für Slaven vorzüglich Böhmen*. Wien.
- A. BUDILOVIČ, 1886: Dobrovskij i Kopitar. *Žurnal Ministerstva narodnago prosvješčenija*. Sanktpeterburg.
- J. BUJNOCH, 1958: *Zwischen Rom und Byzanz, Leben und Wirken der Slavenapostel Kyrillos und Methodios... übersetzt, eingeleitet und erklärt von Josef Bujnoch*. Graz (Slavische Geschichtsschreiber, 1).
- U. DUJČEV, 1981: *Proučvanija vārhu srednovekovnata bālgarska istorija i kultura*. Sofija.
- F. GRIVEC, 1960: *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*. Wiesbaden.
- S. HAFNER, 1995: Über B. Kopitars Übersetzungen zur russischen Krčija von 1816. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 41.
- – 1996: Jernej Kopitar kot avstroslavist. *Kopitarjev zbornik*. Ljubljana.
- V. JAGIĆ, 1885: *Pis'ma Dobrovskago i Kopitara v povremennom porjadkě*. Sanktpeterburg.
- – 1897: *Novyja pis'ma Dobrovskago, Kopitara i drugih jugozapadnyh slavjan*. Sanktpeterburg.
- G. W. LEIBNIZ, 1986: *Philosophische Schriften*, 3, 2. Citirano po Gerd Ueding: Von der Universalssprache zur Sprache politischer Handlung. *Aufklärung und Gegenklärung in der europäischen Literatur, Philosophie und Politik von der Antike zur Gegenwart*. Darmstadt. 229–300.
- H. LÖFFLER, 1980: *Probleme der Dialektologie*. Darmstadt.
- R. NAHTIGAL, 1950: Trdina o Miklošiču. *Slavistična revija* 3.
- H. ORZECOWSKA, 1987: Elementy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego w rękopisach nie wydanych słoweńskich gramatyk B. Kumerdeja i J. Japlja. *Prekursorzy slowiańskiego*. Wrocław.
- F. PALACKÝ, 1956: *Život a vědecké působení Josefa Dobrovského (1833)*. Vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roce 1986.
- M. D. PEYFUß, 1991: Die Klemensviten, Franz Miklosich und der grichische Buchdruck. *Franz Miklosich (Miklošič). Neue Studien und Materialien anlässlich seines 100. Todestaget*. Wien.
- S. SUHADOLNIK, 1981: Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina. *Slavistična revija* 29.
- N. L. TUNICKIJ, 1972: *Monumenta ad SS Cyrilli et Methodii successorum vitas resque gestas pertinentia*. London.
- M. VASMER, 1938: *B. Kopitars Briefwchsel mit Jakob Grimm*. Berlin.

ZUSAMMENFASUNG

Verhältnismäßig rasch fand sich Jernej Kopitar in der vielschichtigen Geisteswelt der universalistischen Phase der Wiener Romantik in den ersten Jahrzehnten seiner Wiener Zeit zurecht und er verstand es auch, sich in der Wiener wissenschaftlichen Publizistik mit originellen slawistischen Modellen zu bewähren. Kennzeichnend für diese Zeit ist sein rationaler Umgang mit Sprachen und Sprachmitteln, wie dies so anschaulich der polyglotte Sprachstil seiner individuell geprägten Briefsprache zeigt. Fünfzig Briefe an seinen besten Freund Jakob Zupan bieten dafür das beste Beispiel: Besondere semantisch-funktionale Gesetze bestimmen die Distribution polyglotter Interferenzen. Es ist mitunter allerdings schwierig, in dieser eigenwilligen polyglotten Briefsprache den wahren Sinn der Aussagen zu ergründen, weil sich situationsbedingt hinter den Interferenzen, als Schlüsselwörter gebraucht kulturpolitische Weltansichten und sogar wissenschaftstheoretische Polaritäten verbergen können.